

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
Изходящ № дата 201 г.
Входящ № ...288..... дата ..26.04... 2022г.
София 1113, бул. Шипченски проход № 52, бл. 17 тел.: 02/ 979 29 98 ; факс: 02/ 870 21 91

РЕЦЕНЗИЯ

на научните трудове, представени от доц. д-р Олга Тодорова Тодорова, единствен участник в конкурса за заемане на академична длъжност „професор“ по професионално направление 2.2. История и археология, научна специалност „История на България“ (Социална история, XV–XVIII век) – обявен в Държавен вестник, бр. 111 от 31.12.2021 г., за нуждите на секция „Българите, Османската империя и Европа“ в Института за исторически изследвания при БАН

от проф. д-р Красимира Йорданова Мутафова,
външен член на научното жури

1. Данни за конкурса. Със заповед № 18 от 25.02.2022 г. на Директора на ИИСИ при БАН съм определена за външен член на Научното жури, във връзка с обявения конкурс. Предоставените ми документи по процедурата показват, че тя е протекла според всички изисквания на Приложението към Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в ИИСТИ при БАН и не са допуснати пропуски и нарушения. Представени са документите на единствения кандидат, който участва в обявения конкурс – доц. д-р Олга Тодорова Тодорова.

2. Данни за кандидата. Познавам Олга Тодорова от времето на аспирантските ми години в СУ „Св. Климент Охридски“ и имам преки впечатления от редица нейни научни изяви, защитата на дисертацията ѝ „Православната църква и българският народ през XV – третата четвърт на XVIII век“ през 1987 г., както и от нейното професионално и научно развитие, което и до днес е тясно свързано с Института по история (днес – Институт за исторически изследвания при БАН). От 1988 г. О. Тодорова е научен сътрудник II степен, а след няколко години (1992 г.) вече е н.с. I степен в ИИ. През 1999 г. е избрана за старши научен сътрудник II степен (доцент от 2010 г.) в ИИ при БАН. Понастоящем тя е доцент в секция „Българите, Османската империя и Европа“ на Института за исторически изследвания. Паралелно със своята изследователска работа О. Тодорова изпълнява и административни функции: член на Научния съвет на ИИ/ ИИСТИ на БАН (от 2008 г.), заместник-председател на Научния съвет на ИИ/ИИСТИ (2008–2012), ръководител на секция „Българите, Османската империя и Европа“ в ИИСТИ (от 2012 г.). Част от научната дейност на О. Тодорова е и редакторската ѝ работа, включително и като член на редколегиите на престижни издания (сп. „Bulgarian Historical Review“ – от 2000 г., сп. „История“ – от 2012 г.).

С важно значение за широкия периметър на научните ѝ изследвания и убедителната аргументация на нейните научни тези са специализациите ѝ и възможността за работа в архивите и библиотеките в Русия (Москва/ Институт славяноведения и балканистики), Великобритания (Кеймбридж/ Център по османистични изследвания „Скилитър“ към Нюнам колидж) и Турция (Истанбул/ Башбаканлък османлъ архиви).

3. Описание на научните трудове, бележки и препоръки. На настоящия конкурс доц. Тодорова се представя с научните си изследвания, посветени на значими проблеми от областта на социалната история на българите през XV–XVIII век, публикувани след хабилитирането ѝ през 1999 г. За целите на конкурса са подбрани 1 монография и общо 30 студии (23, 1 в съавторство) и статии (7, 1 в съавторство). Част от изследванията са публикувани на английски (№15, с версия на български), в превод на гръцки (№№ 16, 17) или с вариант на немски език (№2). Коректно са посочени различни версии на статиите с

линк към електронния им вариант (№2). Извън темата на конкурса са десетки други нейни статии, съобщения, рубрики в енциклопедични издания, изследвания с научно-популярен характер, предговори, библиографии, рецензии, обзори, част от които са публикувани на английски и сръбски език. В „Кой кой е сред българите XV–XIX в. 501 имена от епохата на османското владичество“ (2000) например тя е автор на 41 самостоятелни статии и др. Не бих пропуснала великолепната ѝ монография „Жените от Централните Балкани през османската епоха (XV–XVII век)“ (2004), при все че тя не е обект на настоящата рецензия, тъй като не фигурира в списъка на публикациите за участие в конкурса). Ще отбележа само, че това първо по рода си в българската историография обобщаващо изследване, посветено на жените от региона на Централните Балкани в ранните столетия на османско владичество, предизвиква безспорен интерес както в специализираните научни среди, така и сред по-широката читателска аудитория.

Своите изследователски търсения през последните две десетилетия, посветени на една слабо разработена тема в българската историография, О. Тодорова обединява в последната си монография „Домашното робство и робовладение в османска Румелия“, излязла през 2021 г. (№ 1) – задълбочено и многоаспектно сравнително изследване на най-масовата форма на робство, практикувана в целия ислямски свят, включително и на Балканите. Център на изследването са днешните български земи и най-близко прилежащите им територии – ядрото на някогашната османска провинция Румелия, а хронологическите рамки, макар акцентът да е поставен върху периода XV – средата на XVIII в., обхващат цялата османска епоха до Освобождението на България. Монографията е резултат от многопластовото проучване на впечатляващо богата изворова база и широк кръг изследвания. Преимуществено място сред десетките публикувани и непубликувани източници от различен жанр и произход (османски, западноевропейски, славянски и др.) заемат архивните документи, извлечени от сиджилите (протоколните книги на местните кадийски съдилища) на градовете София, Русе и Видин (с. 26), както и султанските законници (кануннамета), фермани, фетви и др. Не са коментирани османски данъчни регистри от периода, въпреки че в немалко от тях фигурират освободени роби (*муатик*) с конкретно зафиксирани социален статус. Разбира се, единичните регистри данни, едва ли биха променили съществено изводите и констатациите на авторката. Ще отбележа обаче, че разнородният изворов материал и непубликувани архивни източници би следвало да бъдат по-ясно разграничени в Библиографията, в която публикуваните извори са общо представени с изследванията.

Текстът, с общ обем от 442 страници (с библиографията), е структуриран в рамките на шест глави, предговор, въведение и епилог. Поставените въпроси относно типологията, същностните характеристики на робските системи и формирането на шериятската робска парадигма в първите две въвеждащи части – Предговор и Въведение – са отправни за цялото изследване. Водещо е разбирането, че в Османската империя робството не е маргинално явление, а има запазено място както в частния, така и в обществено-политическия живот и е важен елемент от цялостния османски обществено-културен код. Още тук авторката засяга едни от най-дебатираните през последните години въпроси, свързани с обозначението на османския период в българската история, на които обстойно се спира в Епилога на книгата си. О. Тодорова е абсолютно права, че немалко от днешните недоразумения и острастени спорове на тема **робство/ турско робство** през османския период се дължат освен на политически, идеологически, психологически и пр. фактори, и на липсата на достатъчно на брой профилирани „робски“ изследвания в българската историография (с. 11, 19–20), което е и причина за всякакъв род любителски и псевдонаучни спекулации. Показателен е фактът, че

до 90-те години на XX в. домашното робство, с изключение на статията на Б. Цветкова от далечната 1954 г., в която само бегло е засегната темата, остава извън полезрението на българските историци. В продължение на десетилетия полемиките около робството, както основателно изтъква авторката, текаат преди всичко под знака на идейно-политическите противопоставяния, развиват се много повече в масмедиите, отколкото по страниците на научните издания. Така че и понастоящем темата продължава да е слабо разработена. С изключение на публикациите на самата О. Тодорова (№№ 4, 12, 19, 23, 24, 25, 27, 28, 30 и др.), единични са изследванията, базирани най-вече на западноевропейски извори, които поставят въпроси около търговията със заробени българи в Средиземноморско-Черноморския басейн в периода на/ и непосредствено след османското завоевание (Ив. Сакъзов, В. Гюзелев, Хр. Матанов, С. Хинковски, М. Младенов) и съдбата на масовите роби в по-късните, „класически“ османски времена (Н. Атанасов и др.). Тук ще вметна, че преди повече от две десетилетия темата за домашното робство бе зададена като дипломна работа на моя студентка от специалност „История“ (Димитрина Купринджийска), но тя не продължи с изследвания в тази насока. Докъм 70-те години на XX в. не по-различно е положението и в световната османистика. Както подчертава О. Тодорова в краткия историографски преглед (с. 15–21) в Предговора, за разлика от т.нар. елитни роби в контекста на системата кул, с траен периметър и постижения в българската и чуждата историография, далеч по-слабо проучени са „домашните роби“ (с. 16). Интересът към тях нараства едва от 70-те – 80-те години на XX век, когато е преодоляна фрапиращата диспропорция в изследванията. При този дефицит на публикации по проблемите на домашното робство в българската научна книжнина, авторката си поставя няколко основни задачи, водещи в структурирането на книгата ѝ – изследване на етническият произход на домашните роби, конверсията в различните ѝ проявления, социалноправните и социокултурните измерения на домашното робство, интеграцията на робите в османското общество и пр. Изведените теоретични постановки в тези въвеждащи части на изследването, пряко свързани с прототипите на робството в ислямския свят и с освобождаването от робство не са самоцелни. Те именно очертават общата нормативна рамка, която дава възможност да се проследи как и доколко османците я „изпълват със съдържание“ през следващите векове. Важен е изводът, че вкл. и до наше време, с определящо значение за „продължителния живот“ на институцията на мюсюлманското домашно робство, се оказва формираната устойчива система от етични правила, пряко повлияна от кораничните постановки.

Коментирайки в детайли източниците и основните методи за набиране на роби в Османската империя в първа глава (с. 53–102) О. Тодорова аргументирано оспорва неправомерното твърдение, че както по време на самото османско завоевание, така и през всичките векове на османско господство „редиците на робите“ са захранвани главно за сметка на покореното местно християнско население, в т.ч. и на българите. Несъстоятелността на тази теза тя доказва чрез пунктуално изследване на динамиката в етническият състав на робите в рамките на три периода. В епохата на завоеванието и утвърждаването на османската власт на Балканите (XIV – ок. средата на XV в., всъщност окончателното завладяване на Балканите е през 1499 г., б.м. К.М.) сред домашните роби преобладават представителите на балканските народи, в т.ч. и българи, без да са изключение робите военнопленници от Западна Европа (с. 60). С трайното стабилизиране на османската власт на Балканите се слага край на масовите безконтролни заробвания на балканско християнско население. През епохата на т.нар. Рах Ottomana (ок. средата на XV–XVIII в.) робският контингент се запълва главно за сметка на (военно)пленници от Европа, Африка и

Азия. Убедително аргументиран е изводът, че след средата на XV в. българското присъствие сред робите е минимизирано – изключение са т.нар. „наказателни“ заробвания при бунт срещу властта или при по-значими разраствания на хайдушкото и харамийското движение по места (легитимни от гледна точка на шерията). Неотменно практикувани са обаче, без да са политика, насочена избирателно към българите, т.нар. „криминални“ заробвания, при които не само християни и християнки, но и мюсюлмани и мюсюлманки стават жертва на отвличания с цел продажба или откуп (с. 77–80). През третия период – епохата на Късната империя (края на XVIII – XIX в.) – етническият спектър на робите рязко се стеснява и се свежда най-вече до чернокожи африканци и бели роби от Кавказ. Таблично изведените данни от софийските сиджилни (1550–1750) и изготвеното приложение относно 113 роби (с. 69–70, 87–101) аргументират убедително изводите на авторката относно етническата принадлежност на робите. С важно значение за осмисляне на парадигмата на робство в османската действителност са коментиранията в първа глава фрапиращи разлики между положението на робите чужденци – от една страна, и лично свободните немюсюлмански поданици (*зимми*), в т.ч. и българите – от друга, подплътени с изведените в приложената таблица специфики в статута на робите и зиммите според шериятските регламенти (с. 83–87).

Същностна част от монографията са разискванията в дихотомична връзка проблеми във втора и трета глава. Докато втора глава е посветена на етапите и механизмите за интеграция на робите в Румелия през XV–XVIII в. (102–180), фокусът в трета глава е поставен върху неинтегрираните роби до средата на XVIII в. Във втора глава, позовавайки се на сиджилите на София, Русе и Видин от XVI–XVIII в., Тодорова анализира в детайли разнообразните механизми на интегриране на робите в османското общество (икономически, религиозни, брачни, езикови и т.н.). Важен е изводът, че предпоставка за по-добрата жизнена перспектива на робите е тяхната професионална реализация и трудова интеграция, както и сравнително високата степен на физическа свобода, с която те се ползвали (124). Неотменна характеристика на интеграцията е ислямизацията, макар част от робите, както сочат анализиранията извори, да запазват старото си вероизповедание. Особено важен във формирането на шериятската робска парадигма е казусът, коментиран от Тодорова още във Въведението, че приемането на исляма от страна на един роб никога не е било признато за основание, водещо до „автоматичното“ му освобождаване, но еманципацията на такъв роб, всячески се окуражавала (с. 43). Значително място в изследването е отделено на граничните статуси между робство и свобода, през които преминават немалка част от домашните роби, преди да се вляят в редиците на свободните хора. Ключово с оглед на робската интеграция е освобождаването от робство, коментирано в детайли от авторката, както и констатацията ѝ, че на Балканите се прилагат всички допустими според ислямското право форми на освобождаване (*итк*, *мука таба*, *тедбир* и пр.). От важно значение за разбирането на същностните характеристики на домашното робство е и изводът ѝ, че в Централно-балканските провинции на Османската империя освобождаването след повече или по-малко дълготрайно служене е редовна и общоприета практика. Потомственото робство, макар и напълно легитимно от гледна точка на шерията, в действителност се практикува рядко (с. 137). Подобаващо място е отделено на акта на еманципация на интегрираните роби, който именно осигурявал статуса им на пълноправни от юридическа гледна точка субекти, изравнявайки ги с останалите свободни поданици на султана. Важна част от изследването е проследяването, доколкото е възможно, на реализацията на „освободения роб“ и „таванът“ на социално израстване, както и т.нар.

патронажно-клиентелна връзка между господар и роб, широко отразена в документите за освобождаване от робство (150). На примера на т.нар. case study – няколко робски казуса, отразени в софийски сиджил с наследствени описи (*тереке* дефтер) от периода 1671–1678 г., е конкретизирана житейската реализация на освободените роби в османското общество, която далеч не се осъществявала по някакъв единен модел. Разгледаните примери аргументират извода, че на територията на Централните Балкани интегрирането на домашните роби в османския социум следвало отдавна заложени в ислямския свят модели. Специфичното в балканския случай е крайната непопулярност на потомственото робство и почти повсеместното освобождаване на робите след сравнително кратък период на служене. Насърчавайки еманципацията и интеграцията на домашните роби – както чрез регламенти на османското светско законодателство, така и посредством ред практики, позоваващи се на шериата – държавата не се намесвала пряко в тези процеси. Иначе казано, интеграцията на домашните роби, както подчертава О. Тодорова, е държавно-толерирано, но не и държавно-контролирано явление.

В точно обратна посока са разискваните в трета глава типични случаи на неинтегрирани роби до средата на XVIII в. – жертви, бегълци, престъпници. Разгледани са най-драстичните и най-разпространените форми на произвол: физическо насилие – отразено най-вече във фетвите, сексуалната принуда, незаконното отвлечане в робство на поданици на империята, „верижните“ продажби, насилствените помюсюлманчвания и пр. Именно проявите на подобен произвол според Тодорова са основна причина за разгръщането на различни – по-пасивни или по-активни форми на робска съпротива, включително на робски бягства и робска престъпност.

Доста по-различен тип въпроси провокира „особеният случай“ на „чернокожите домашни роби“ (т.нар. арапи), разгледан в четвърта глава и разискван в една от последните студии (№ 29) на О. Тодорова. Въпреки относителната им малобройност в Централно-балканските провинции на Османската империя, те според нея заслужават повече внимание по няколко причини: неофициалната им маргинализация по расов признак (по-осезаема едва през XIX в.); своеобразните форми на тяхната вътрешна организация и самоорганизация (ложи); специфичната култура, носители на която те се явяват и начинът, по който тази култура функционира в османски условия. Както Тодорова констатира обаче, освен единични споменавания в сиджилите на София, Русе, Видин и Битоля за роби „с тъмен цвят на кожата“ (с. 237), липсват данни за африкански робски „колонии“ на територията на днешни България и Северна Македония. Симптоматичен според нея е фактът, че въпреки че в България днес не биха могли да бъдат открити потомци на „чернокожите африканци, робували някога по нашите земи“, в колективната народна памет, задълго се задържа един въображаем образ на „черните арапи“ – формиран още по време на Късното средновековие и доизграждан през османските векове, силно изопачен и расистки обогрнен, без почти никакви допирни точки с действителната история от османската епоха.

Въз основа на обобщените данни от софийските сиджилите от средата на XVI до средата на XVIII в. в пета глава авторката прави успешен опит да очертае социално-религиозния профил на притежателите на роби. „Извлечените“ от сиджилите данни аргументират извода ѝ за дифузия на домашното робовладение сред почти всички прослойки на провинциалното османско общество. Другият основен проблем, който тя поставя, засяга различните типове „стратегии“ на робовладелците спрямо техните роби. Приложеният подход за изследването им е безспорно интересен, но обобщенията, базирани на таблично изведените данни за отношението на „господарите към техните роби според типа робски документи в софийските

сиджили (средата на XVI – средата на XVIII в.)“ (с. 286), са с неминуемо субективен характер.

Провокиращият нееднозначни въпроси, оценки и коментари феномен на немюсюлманското робовладение в Румелия – практикувано както вътре, така и вън от Османската империя, което засега остава почти непознато извън тесните научни среди, е разгледан в шеста глава. Специално внимание е отделено на вътрешното за империята немюсюлманско (еврейско и християнско) робовладение, което, въпреки усилията на османските власти то да бъде премахнато или поне ограничено, оцелява чак до XIX в. За това „дълголетие“ несъмнено „допринася“ и шериятът, в който липсват забрани относно притежанието на роби немюсюлмани от страна на зиммите, с изключение на абсолютната забрана за роби мюсюлмани (с. 289–290). Проблематично от гледна точка на шерията е и придобиването на малолетни роби, тъй като ислямската доктрина третира малолетните като потенциални мюсюлмани (290). За разлика от твърде широко разпространеното робовладение сред висшата и средната еврейска прослойка в по-големите османски градове (с. 294–296), данните за християнското робовладение свидетелстват по-скоро за маргинално явление. Причините според Тодорова би следвало да се търсят не толкова в ограниченията, налагани от османската власт, колкото в отдавна прекъснатата на Балканите робовладелска традиция, много преди османските нашественици да стъпят на полуострова. Макар и оскъдни, наличните източници разкриват твърде разнороден социален състав на робопритежателите християни, сред които фигурира дори роболаделец българин. В изворите са засвидетелствани и провокативни за широката общественост примери за участието на лица с християнско вероизповедание (най-вече размирници, харамии и хайдутти), които действали в „смесени“ от конфесионална гледна точка банди, в отвличания и заробвания на свободни поданици на империята (с. 309). Индикативни за твърде „нищожните“ размери на християнското робовладение през османската епоха са коментирания примери за „фиктивни“ робопритежатели, които веднага дарявали свободата на закупените роби. Типичен е случаят със софийския митрополит Даниил, който дарил пред шериятския съд през 1662 г. свободата на робинята си от влашки произход. Показателен е и фактът, че цялата Османска империя православните епископи приканвали християните – както местните, така и чужденците – да даряват средства за откупуването на роби християни (с. 311–312). Не са изключение обаче и случаите отнасящи се за някои балкански, в т.ч. и български търговци, установили се в Русия в началото на XVIII в., които обслужвали двупосочния трафик на роби, протичащ между двете империи. Една от причините за продължаващото робовладение от страна на християни, поданици на империята, вкл. и през XIX в., според О. Тодорова се дължи на факта, че в своето огромно мнозинство робите в Османската империя били предимно чужденци. Сред другите фактори, благоприятстващи включването на отделни християни, в т.ч. и българи, към групата на робопритежателите, тя изтъква и амбивалентното отношение на Църквата спрямо робството. Заедно с тези примери в шеста глава е обрисувана и панорамна картина на робството и робовладението в европейския късносредновековен и ранномодерен свят. На основата на последните изследвания върху тези проблеми авторката поставя акцента върху балканските жертви на западноевропейското робство – както православни християни, така и мюсюлмани и евреи – и разкрива някои негови пресечни точки със съвременните му османски робски реалии. Убедителни са изводите ѝ, че още преди края на Средновековието западноевропейското робство започва да се оформя като почти реципрочен образ на мюсюлманското.

Последната част от монографията, обозначена като Епилог, е твърде далеч от

традиционното разбиране за заключение. Не само защото надхвърля общоприетите обеми (с. 356–402). Освен хронологическото финализиране на периода – става въпрос за над 100 години, в тази последна част авторката поставя изключително важни и за днешното ни общество въпроси – както за българския „прочит“ на робството през XIX в., така и за причините, довели до налагането на метафората „турско робство“ като обозначение на целия османски период от българската история. Тази финална част от монографията интегрира поставените в няколко нейни публикации (№№ 12, 23, 27) идеи относно последния период от съществуването на робската институция, преосмислянето ѝ в съвременната историография и в публичното пространство. Един от въпросите, които тя поставя, и на които прави опит да даде отговор е кога и как именно се стига до смесване на двете „турски робства“ – буквалното и метафоричното – в общественото съзнание. Според представената от нея хипотеза предпоставките за трайното им сливане би трябвало да се търсят в събитията от навечерието на Освобождението (393 и сл.). От първите години на т.нар. преход към демокрация датират и първите според Тодорова целенасочени опити метафората „турско робство“ да бъде „разметафорена“, преносният ѝ смисъл да бъде смачкан или най-малкото – оставен на заден план, за да ѝ се припише буквално звучене (с. 402). Емоционални, но за съжаление твърде реалистични са финалните констатации на авторката (с. 402–403). Без самата аз да навлизам в задълбочен коментар на тази „отворена“ в публичното пространство полемика, изцяло ще се съглася с Олга Тодорова, че „Колкото повече се знае за действителното робство през османската епоха в различните му проявления – държавно и частно, домашно и военно, аграрно и галерно, мъжко, женско, детско и пр., толкова по-трудно ще бъде занапред да се злоупотребява с тази тема“ (с. 403).

В рамките на настоящата рецензия едва ли бих могла да разгледам в детайли **тематичните полета на обемната научна продукция** на О. Тодорова в областта на социалната история на българите през XV–XVIII век. При това част от изследванията имат граничен характер, така че само условно биха могли да бъдат поставени в едни или в други от представените по-долу подгрупи.

На първо място, разбира се, изпъкват задълбочените изследвания върху различни аспекти на робството, най-вече домашното, публикувани в периода 2002–2020 г. – 8 студии (4, 12, 24, 25, 26, 27, 29, 30) и 3 статии (19, 23, 28), които намират място в общата рамка на вече коментираната последна нейна книга. Ще отбележа само, че интересът към тази проблематика е засвидетелстван още в една от най-ранните ѝ публикации, посветена на женското робство (№4). Замислена като опит да се хвърли повече светлина върху женската социална история на българските земи от османския период, студията е съществен принос в изследването на negliжираната от българската историография тема за домашното робство и, бих казала, очертава насоките на една амбициозна и успешно реализирана научна „програма“.

Траен периметър в творческите дирения на О. Тодорова имат проблемите, отнасящи се до полово-възрастово разделение на обществото, „свободните“ жени (мюсюлманки/немюсюлманки), брака и семейството – в споискъка за конкурса са посочени са само някои от тях (№№ 3, 4, 5, 6, 10), а разискваните въпроси са в твърде широк диапазон – от проституиращите жени (№3) до възможностите за реализация на жената в публичното пространство (5). На следващо място сред разработваните теми и проблеми се очертават някои слабо проучени мюсюлмански институции, от гледна точка на тяхното функциониране и обществените им проекции в българското общество: хаджът от българските земи през XV–XVII век, който третира мюсюлманското поклонничество не само като важен религиозен,

но и социален феномен (№ 9), християнската рецепция на въкъфската институция (№ 13) и др. Обособено тематично поле е всекидневието и историята на манаталитетите през османската епоха (№ 8, 15, 22). В сферата на имагологията попада друга част от публикациите на Тодорова, свързани с „реконструирането“ на някои знакови „образи на Другостта“, битували в българското колективно съзнание през османската епоха: образите на евреите, мюсюлманите и чернокожите (№№ 2, 16, 18, 29). Сложната релация между история и фолклор е в центъра на няколко изследвания, фокусирани върху твърде контрастните несъответствия между реални събития, личности, професионални и етнически общности и техните фолклорни отражения (№№ 2, 10, 14, 29). Една от темите с траен периметър е Православната църква и култура през османските векове (№№ 7, 20, 21). „Новото“ може да бъде открито в опитите да се проследи мястото ѝ в българското довъзрожденско социално пространство, да се представят някои по-частни въпроси под формата на case studies (енорийския живот, църковното правораздаване и пр.). Без да са самостоятелен фокус, в част от публикациите си О. Тодорова разисква и историографски проблеми (№№ 1, 11, 23). Единични, и то в съавторство, са изследванията ѝ върху живота и творчеството на някои неординерни личности, свързани с българския XIX век – Фредерик Миллинген (Осман бей) и Фани Джанет Блънт, съпруга на дългогодишния британски консул на Балканите през втората половина на XIX в. (№№ 17 и 31).

Немалка част от студиите и статиите на О. Тодорова са резултат от целеви проучвания в рамките на колективни дългосрочни и краткострочни проекти (общо 14), на един от които тя е съръководител.

4. Научни приноси. Преди да посоча основните приноси в представените за конкурса публикации, част от които вече коментирах, бих искала да подчертая, че те в немалка степен се дължат на езиковата подготовка на доц. Тодорова и на отличната ѝ библиографска осведоменост. При все че, сравнително късно навлиза в „дебрите“ на османския език, тя използва в оригинал османски изворов материал в редица от публикациите си, вкл. и в последно издадената монография, и въвежда в научно обръщение непубликувани или недотам познати и използвани османски документи, които безспорно допринасят за убедителността на изводите ѝ.

Във всички свои изследвания О. Тодорова задължително генерира собствени изводи и становища по дискуссионни историографски тези, преосмисля и успешно коригира наложени стереотипи и трафарети в националната и чужда историография, както и в публичното пространство. Едва ли би било възможно да визирам тук всички научни приноси в обемната ѝ научна продукция, които тя коректно е извела в авто-справката за научните приноси. Ще обърна внимание само на някои насоки в изследванията ѝ с безспорно приносен и новаторски характер.

Без да преповтарям вече казаното ще подчертая, че доц. Тодорова въвежда и разработва като самостоятелна в българската историография темата за домашното робство, интерпретирана в духа на т.нар. „история отдолу“, илюстрирана и уплътнена с примери от типа на case study (№№ 1, 4, 12, 19, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30). Тя въвежда и друга, принципно неизследвана тема в историографията ни – „детската“, спирайки се в детайли на статута, нормативен и реален, на децата (християни, и мюсюлмани) през XV–XVIII в. (№ 6).

В проучванията си върху всекидневието и историята на манаталитетите през османската епоха (№ 8, 15, 22) Тодорова преосмисля редица трафаретно наложени постановки. Консумацията на алкохол тя разглежда например като фактор, колкото разделящ, поради диаметрално противоположното отношение на двете религии към виното и спиртните

напитки, толкова и сближаващ за представителите на двете конфесии през XV–XVIII в. (№ 8). Един слабо изучен аспект на балканския манталитет и политическа култура през периода, предшестваш раждането на модерните балкански национализми, е поставен в изследването ѝ, посветено на т.нар. православен легитимизъм – лоялното отношение на християнските поданици на Османската империя към централната османска власт. Интересен ракурс от всекидневието на мюсюлмани и християни в размирните години на т. нар. кърджалийско време е солидарната съпротива на християни и мюсюлмани пред лицето на общата кърджалийска опасност, зафиксирани в бачковски ръкопис с гръцки летописни бележки за кърджалийски нападения над Станимака и Пловдив от края на XVIII и началото на XIX век (№ 22, в съавторство).

Като приносно в сферата на имагологията бих открила изследването ѝ, представящо врачанския епископ Софроний като гранична фигура между две епохи – Средновековието и Новото време (№18). Различни ракурси на осмисляне на фолклора и историческите реалии поставят изследванията ѝ в сложното поле на релацията история и фолклор. Типичен пример са „крещящите“ несъответствия между джендърните измерения на „историческата“ ислямизация, така, както е очертана в достигналите до нас автентични документи, и „фолклорната“ (№ 10), в която склонността към религиозно предателство и податливост на изкушения, е приписана най-вече на „слабия“ пол. Не по-малко интересен е приложеният подход в изследването на фолклорния герой, познат като „силния Склав“, в българския фолклор и в историческата памет, чийто реален прототип е исторически засвидетелстван еничарски командир от първата половина на XVII в. (№14).

В обобщение ще подчертая, че в изследователските подходи на О. Тодорова водещо място заема компаративният, приложената методика за прецизно извличане на информацията и интерпретирането ѝ, както и често прилагания тип изследване case study. Авторският ѝ почерк се отличава с подчертан „привкус“ към детайла и контекста, а изследванията ѝ нерядко са на границата между микро- и макроисторията (№№ 15, 21, 30), за което свидетелства и последната ѝ монография (№ 1). Категорично потвърждение за приносния характер и разпознаваемост на трудовете ѝ са публикуваните рецензии (О. Маждракова, Т. Стоилова, Р. Радкова, Св. Иванова, К. Мутафова и др.) за монографиите и трудовете с нейно участие, както и забелязаните цитирания – над 400 за периода след 2001 г. (според приложения списък) в български и в престижни чуждестранни издания.

5. Преподавателска дейност. Важно място в творческата кариера на доц. Олга Тодорова заема преподавателската ѝ дейност в СУ „Климент Охридски“, предимно в Исторически факултет, във Факултет класически и нови филологии и Философски факултет. Тематичната насоченост на курсовете е пряко свързана с полето на научните ѝ интереси и изследвания. Сред водените от нея лекционни курсове се открояват: „Методология на историята на жените: Проблеми на женската история на българските земи през първите векове на османското владичество“ (СУ, ФФ, 2000–2001); „История на жените в Османската империя и на Балканите през XV–XVII в.“ пред студенти от Европейската магистърска програма „История на жените и пола“ (СУ, ФФ, 2008–2009); магистърски курс „Новомъченическите култове през османската епоха – репрезентации в изворите и исторически контекст“ (СУ, ИФ, 2016–2017, 2019–2020); бакалавърски курс „Православната църква и българите през XV–XVIII век“ (СУ, ИФ, 2017–2019); „Жените на Балканите, XV–XVIII век“, магистърска програма „История на жените и половете“ (СУ, ФФ, 2018–2019). Доц. Тодорова е научен ръководител на 1 редовен докторант към ИИстИ Кръстьо Йорданов, успешно защитил дисертация на тема „Войнушката институция в българските земи през XV

– XVI в.“ (2013).

Подбраните за конкурса публикации, посочените цитирания и представената справка за участие в проекти и научно ръководство на докторанти покриват изискуемите наукометрични показатели (отразени в справката за изпълнението на минималните национални изисквания).

В заключение ще подчертая, че безспорните качества и приносен характер на представената научна продукция и стойностен хабилитационен труд отговарят и надхвърлят нормативните изисквания на ЗРАСРБ и Приложението към Правилника на Научния съвет на ИИСТИ относно прилагането му. На основание на всичко гореизложено като член на Научното жури ще гласувам убедено с „ДА“ за избирането на **доц. д-р Олга Тодорова Тодорова** на академичната длъжност „професор“ в Института за исторически изследвания на БАН в професионално направление 2.2. История и археология, научна специалност „История на България“ (Социална история, XV–XVIII век).

Велико Търново
25 април 2022 г.

.....
(проф. д-р Красимира Мутафова)